

Következtetés

A kémiai szakirodalom sok más tudományterület szakirodalmától eltér. Igen terjedelmes és viszonylag hosszú ideig megmarad az érvényessége és használhatósága, igen lassú az avulási üteme. Ezek indokolják egyebek közt azokat a fejlett technológiára épülő rendkívüli erőfeszítéseket, amelyek a kémiai információk gyors és megbízható visszakeresését hivatottak elősegíteni. Kevés olyan tudomány van, amelyben egyszerűen a természetes nyelvek, másrészt az indexelő nyelvek lehetőségei és korlátai annyira nyilvánvalók lennének, mint a kémiában. A két nyelv sajátosságainak ismerete teszi lehetővé a kifejezések előre meghatározhatóságát, ennek következtében az egyedi- és általános fogalmak biztos megkülönböztetését. A régóta vitatott kérdésre, hogy a természetes nyelvek alkalmazása-e az előnyösebb, vagy az ellenőrzött indexelő nyelv, a válasz csakis az lehet, hogy is-is.

Az információs rendszerek tudományosan megalapozott szervezésében a kémia információs rendszereinek sok tekintetben úttörő szerep jutott. Eredményeit feltehetően más tudományterületeken is fogják hasznosítani.

(Az Amerikai Kémikusok Egyesülete Herman *Skolnikról* – a Chemical Abstracts néhány évvel ezelőtt nyugalomba vonult főszerkesztőjéről – elnevezett díját 1982-ben fenti tanulmányával Robert Fugmann nyerte el.)

A BRITISH LIBRARY GÉPESÍTETT TÁJÉKOZTATÓ SZOLGÁLATA A BLAISE

DE RIVO MÁRTA

A szerző Angliában szerzett tapasztalatairól számol be. (– a szerk.)

A British Library 1977-től Anglia tájékoztatási központja; feladata a nemzeti könyvtári funkciók ellátása mellett a nemzetközi számítógépes adattárakból történő információvisszahívás megszervezése és a folyamatos használat biztosítása. 1977 áprilisában a BL keretében létrehozták a *BLAISE* (*British Library Automated Information Service*) nevű gépi tájékoztatási rendszert a következő feladatok ellátására:

- információkeresés a rendelkezésre álló adatbázisokból (MEDLINE, TOXLINE, CHEMLINE, UK MARC, US MARC);
- az EDITOR online katalogizálási program segítségével online katalogizálás készítése az előfizető könyvtáraknak;
- részvétel a könyvtárközi kölcsönzések intézésében;
- az adatbázishoz való hozzájutás biztosítása egyéb könyvtárak számára.

Információkeresés

Nézzük sorra a használt adatbázisokat.

UK MARC, US MARC

A brit nemzeti bibliográfia, a BNB (Brit National Bibliography) az 1950 óta megjelent monográfiák címlírásait, (mintegy 450 ezer rakordot) az *UK MARC* Retrospective Marc részében tárolják. 1974-től a kurrens BNB anyagát hetenkénti gyarapítással, a megjelenés időpontja szerint rögzítették a mágnesszalagokon. Az EMMA (Extra MARC) szolgáltatás azt is lehetővé teszi, hogy a különböző könyvtárak információkat vigyenek be a rendszerbe.

Az *US MARC* – mely a Library of Congress által kidolgozott és a világon legelőször rendszerezett gépesített adattár, – retrospektív és kurrens anyaga gépi leolvasásra alkalmas formában a BLAISE segítségével szintén használható. Az *US MARC* retrospektív állományából az 1968–1973 közötti évekből 267 ezer rekordot tartalmaz, az 1974-től szerveződő kurrens katalógusban pedig 1978-ig 483 ezer rekordot tároltak.

MEDLINE

A BL a MEDLARS adatbázis nemzeti központja és a hálózat (MEDLINE) részére biztosítja az angol inputot.

A MEDLINE számítógépes információs rendszer a MEDLARS orvosi szakirodalomtároló rendszer online változata, mindkettő az US National Library of Medicine által létrehozott adattár. Mindkettő az Index Medicus rendezési és feltárási elvén alapszik, tartalmuk megegyezik az Index Medicus-éval, azzal a kiegészítéssel, hogy a MEDLINE lehetőséget nyújt több szakközlemény közös tartalmának egyidejű, összefüggő feltáráására és, hogy a keresést nem manuálisan, hanem gépi úton végzi. A MEDLINE 1976-tól a biomedicina, kísérleti- és klinikai orvostudomány és az orvostudomány határterületeinek szakirodalmát tárolja. Mintegy 442 ezer adatot tartalmazott; az új tételeket havonta viszik be az adattárba. Bázisát 3000 orvostudományi és határterületi szaklap, valamint 20 000 rejtett bibliográfia feldolgozása képezi. Ez lehetővé teszi, hogy nem csak kurrens szakközlemények, hanem hivatkozások is visszahívhatók. A rendszer 1978-ig 2,5 millió referátumot tárolt, különböző file-okban rendezve: ilyen pl. a kurrens file, amit a mindennapi gyakorlatban MEDLINE-nak és a négy retrospektív file, amelyeket BACK-File-nak neveznek. A rendszer a visszakeresést gépi leolvasásra alkalmas módon napjainktól 1966-ig visszamenőleg biztosítja.

Az online összeköttetés létesítésének és fenntartásának költsége a használat idejével arányosan a felhasználót terheli. Lehetőség van arra is, hogy a felhasználó takarékoskodjék a költségekkel, oly módon, hogy a számítógép a nappal felvett parancsot éjjel teljesítse (a szolgáltatás éjjel lényegesen olcsóbb) és a visszahívott információt kinyomtatva vagy mikroformában (COM) postán küldje el a megrendelő címére.

A MEDLINE kutatások tezaurusz szótára a MeSH (Medical Subject Headings Vocabulary File), melyet az Index Medicus előfizetői minden év elején megkapnak. A BLAISE szolgáltatási rendszerén belül a *MeSH* online módon is lekérdezhető. A gépi kereséseket mindig pontosan kell előkészíteni a drága összeköttetési idő miatt, ezért a MEDLINE kutatások megkezdése előtt a MeSH használata nagy segítséget ad a megfelelő terminológia kiválasztásához. Minden egyes MEDLINE record 39 deszkriptorral rendelkezik (pl. szerző, folyóirat, referátum, indexmeghatározások stb.), a *MeSH*-ben lévő deszkriptorok közül egy közleményt átlagosan 12 kifejezés ír körül. Bár a rendszert elsődlegesen téma szerinti kutatásra tervezték, de egyéb megközelítéssel is kiváló eredmények érhetők el vele (pl. egy szerző közleményei, kivonatolások készítése, idézettség figyelése).

A MEDLINE adatbank legfrissebb, mindig utolsó havi adatait tartalmazza a SDILINE. Használata lehetőséget ad a legfrissebb szakirodalmi bibliográfiák átnézésére, témafigyelésre, mielőtt azok az Index Medicusban megjelenének.

TOXLINE

A TOXLINE, a toxikológiával kapcsolatos (pl. környezetszennyeződés, gyógyszer-tuladagolások gyógyítása, egészségre ártalmas agrokémiai és ipari termékek stb.) irodalmat tárolja 1950-től kezdődően. Tizenegy alfile-ból áll a rendszer, és mindegyik ilyen mértékben retrospektív.

CHEMLINE

A CHEMLINE rendszer tulajdonképpen egy számítógépes kémiai szótár-file, amely minden olyan vegyületet tartalmaz, amely a TOXLINE és TOXBACK (retrospektív TOXLINE) adatbankban megtalálható. Felhasználható még olyan kémiai vegyületek visszakeresésére is, amelyeknek csak a molekulaképlete ismert. A CHEMLINE 246 ezer rekordot tárolt 1978-ig. Minden rekordot 18 deszkriptorral jellemeztek és mindegyik kereshető direkt módon is a kémiai megnevezés, a szinonímák, molekulaképlet stb. alapján.

Mivel a MeSH nem csak az orvostudomány, hanem határterületeinek deszkriptorait is tartalmazza, ezért részét képezi a CHEMLINE-nak is.

A file-t évente kiegészítik az új kifejezésekkel, az elavultakat pedig leválasztják és az Old MeSH Vocabulary File-ben gyűjtik. A keresés során a számítógép közli az új terminológia bevezetésének dátumát és utal arra, hogy a fogalmat előzőleg milyen címszó alatt indexelték. Választ adnak egy-egy kifejezés értelmezésére is.

Az EDITOR program

Az EDITOR program gépesített katalogizálásra alkalmas szolgáltatás, amelyhez szükséges, hogy a programban résztvevő könyvtárak felállítsák saját alfile-jukat, amelyre

felvihető a MARC adatbázisról kiválasztott rekordok. Lehet új rekordokat is alkotni (egy-egy alfile-ra maximum 250 rekordot lehet felvinni). Az új rekordokat a könyvtárak vagy egyéb intézmények speciális igényei hozzák létre. A programnak olyan részelemei vannak, amelyek a MARC rendszer és az egyéni igények összevetésével könnyen elkészítik egy adott téma indikátorait és gépi visszakeresésre alkalmas katalógusát.

Az elkészült katalógus további felhasználásának lehetősége a BLAISE szolgáltatás egy másik ágazata a LOCAS (Local Cataloguing Service = helyi katalógus szolgáltatás). A szolgáltatás lehetővé teszi, hogy a számítógépre vitt bibliográfiai egységeket, azaz a rekordokat számítógépre felvegye és megadott szempontok szerint különböző katalógusokat készítsen a megrendelő számára. A LOCAS szolgáltatást 1974-ben vezették be, még a BLAISE létrehozása előtt, abból a célból, hogy a számítógéppel nem rendelkező könyvtárak is végrehajthassák állományuk gépesített katalogizálását.

A BLAISE minden előfizetője számára a MARC rendszerű, de a helyi igényeknek és a könyvtári gyakorlatnak megfelelően módosított file-okat szolgáltat. Ezen kiegészítések változtatásait minden könyvtár saját profilja szerint választhatja meg, a helyi érdekű kiegészítések azonban nem kerülnek bele a British Library központi adattáráiba. Lehetőség van ezáltal a MARC szabvány helyi gyakorlatú módosítására. A file-t havonta kiegészítik az új adatokkal, így a számítógép által épített katalógus mindig naprakész.

A katalógusok általában számítógépes mikroformában készülnek, de kívánságra tárgyi indexeket, tárgyszókatalógusokat, speciális jegyzékeket papírra vagy katalóguscédulára gépelve is szolgáltatnak.

Az egyes könyvtárak katalógusait a BLAISE számítógépen – de a központi adattártól elkülönítve – tárolja. Abban az esetben, ha időközben egy bizonyos könyvtár saját számítógépéhez jut és ezzel kívánja a file-ok további építését végezni, vagy más műveletet vele végrehajtani, a BLAISE mágnesszalag ellenében, megküldi számára mágnesszalagon tárolt teljes katalógusát.

A bibliográfiai leírás a megrendelő könyvtár igényei szerint történik (pl. rövidített vagy teljes szakkatalógus, tárgyszókatalógus betűrendes katalógus szerkesztés). A bibliográfiai leírásokat gépi leolvasásra alkalmas profile-okra viszik fel.

Más szempontú kigyűjtések is elvégezhetőek (pl. egy város szerzőinek bibliográfiája, könyvek jegyzéke megadott időhatárokon belül, intézmények szakirodalmi munkássága, speciális dokumentumok jegyzéke pl. filmkatalógus stb.).

A BLAISE szolgáltatás lehetővé tette az EDITOR és a hozzá kapcsolódó LOCAS programmal, hogy a londoni és a vidéki könyvtárak számítógép segítségével állítsák fel rekordjaikat, újakat vigyenek be adattáráikba és a már elavultakat töröljék. Lehetőség van arra is, hogy egy másik könyvtár által rekordon bevitt információt saját céljaira felhasználjanak. Számítógép segítségével információt lehet szerezni egy másik könyvtár állományáról (pl. egy nagyon költséges dokumentum beszerzése előtt, a párhuzamos beszerzések elkerülése érdekében.).

Részvétel a könyvtárközi kölcsönzésben

A BLAISE file-ok segítségével a könyvtárak könyvtárközi kölcsönzéseik adminisztrációját is egyszerűsíthetik. Kérhetik a rendszer segítségével az eredeti dokumentumot vagy másolatot. A gépesített könyvtárközi kölcsönzést a British Library Lending Division hajtja végre gyors ügyintézésel.

Egyéb szolgáltatások

A BLAISE további szolgáltatása a terminálos kölcsönzés. A rendszerbe való bekapcsolódáshoz ugyanis távvételre alkalmas, alsó és felső szedőszekrényvel ellátott 30 karakter /mp sebességű terminálra van szükség. Szükséges még egy élő, megfelelő akusztikai csatológéppel ellátott telefonvonal, melyet Angliában a British Post Office biztosít. A kapcsolatfelvétel és az igénybevétel díját távhívással létesített kapcsolat esetén a postának, 56 km-nél nem távolabb eső közvetlen hívások esetén a BLAISE-nek kell befizetni.

A kisebb könyvtáraknak előnyösebb ha közvetlenül a BLAISE vonalat veszik igénybe, mert a szolgáltatás díja így olcsóbb. A BLAISE előre ismerteti szolgáltatásainak költségeit: díjtáblázatát minden érdeklődőnek elküldi. A BLAISE-zel való kapcsolattartás díja évi 25 £. Ezért az alapidíjért az előfizető megkapja nyilvántartási kódjelét (password); a BLAISE használatához szükséges tájékoztató anyagot; a BLAISE Newsletter c. rendszeresen megjelenő kiadványt és azt a jogot, hogy a számítógépes adatfeldolgozás és információvisszahívással kapcsolatos kongresszusokra szakembereket delegáljon.

Az online módon kapott szolgáltatás díja óránként 20–25 £. A szolgáltatás várható összegét egy évre előre át lehet utalni. Az évi térítési díj összege a Harlow-ban elhelyezett számítógép központtól való földrajzi távolság függvényében 400–1200 £. Az online összeköttetés díját felhasználás után azonnal vagy utólag lehet téríteni, ekkor azonban az óránkénti igénybevétel díja 30 £. Az egy évre előre fizetett szolgáltatási díj esetlegesen fennmaradó részét a következő évre át lehet vinni, vagy idő előtti felhasználás esetén utólag pótolni.

A katalógusadatok szolgáltatásának és a nem online módon történő szolgáltatásoknak külön költségtáblázata van.

Személyzet

A BLAISE számítógépes szolgáltatásainak igénybevételéhez megfelelően képzett könyvtárosokra, információs szakemberekre van szükség. A szakképzett könyvtárosok továbbképzésére a BLAISE 2–3 napos továbbképző tanfolyamokat indít.

A felsőfokú könyvtárosok képzését a London University Library végzi audiovizuális laboratórium segítségével. A legkorszerűbben képzett információs szakemberek – akik a tudományos és gazdasági élet bármely területén felhasználhatják posztgraduális képesítésüket – a London City University Department of Information Science (Tájékoztatástudományi Tanszék) 3 éves stúdiumát végezték el.

Összefoglalóan

Angliában a jelenleg működő számítógépes szolgáltatással hosszú évekre megalapozták az ország tudományos információellátását. Legfőbb erénye a szervezettség, és a centralizáció. A könyvtárak arra törekednek, hogy a tájékoztatáshoz szükséges indexeket ne kelljen évente megvásárolni és őrizni, hanem hogy felhasználhassák a BLAISE mágnesszalagjait. A Harlow-tól földrajzilag legtávolabb eső könyvtár évi számítógépes információ költsége maximálisan 1200 £. A könyvtárak lemondanak az évenként több ezer £-ba kerülő indexek beszerzéséről és tárolásáról; nem kell gondoskodniuk munkaerőről a katalógizáláshoz; a direkt (kiadótól történő) beszerzésekhez pedig általában biztosítanak 1 főt. Könyvtárközi kölcsönzésük gépesített.

A BLAISE rendszer nemzetközi szintű számítógépes távadatfeldolgozásra és szolgáltatásra is alkalmas, jelenleg az EURONET összeköttetés létrehozását dolgozzák ki.

IRODALOM

1. WEIRMAN, H. M.: Information Systems, Services and Centers. New York-London etc. Becker and Hayes Co. 265 p.
2. HORVÁTH Tibor: Szervezési ismeretek a számítógépek tájékoztatási alkalmazásához. I–II. Budapest, 1970. KMK. 74 p.
3. MAKAY Árpád: Számítógépek könyvtári és dokumentációs alkalmazása. Budapest, 1972. OSZK. 49 p.
4. FÜZÉRY Géza: Bevezetés a távadatfeldolgozási hálózatok architektúrájába. I. rész. IBM Tájékoztató 1980. 4. sz. 17–32.
5. De RIVO Márta–LEHOCZKY András: A tudományos tájékoztatás és információátvitel számítógépes rendszere a Szegedi Orvostudományi Egyetem Gyógyszertani Intézetében. = Tudományos és Műszaki Tájékoztató (megjelenés alatt)

* * *

Az angliai helyzet ismertetése után ide kívánczok, hogy az online szolgáltatások hazai szerepéről is szóljunk. A Számítástechnika 1981. 11. számában KISS István beszámolt a SZTAKI-ban, a hálózati kapcsolatok műszaki bázisintézetében folyó számítógépes hálózatfejlesztési munkáról és tájékoztatott a nemzetközi online szolgáltatások hazai hozzáféréséről, a Magyar Posta által kínált adatátviteli lehetőségekről. (– a szerk.)